

Г. І. БОКШАНЬ

**СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ АРХЕТИПНИХ РИС
ПЕРВОЗДАННОЇ ЖІНКИ В ПОВІСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАХІД
СОНЦЯ В УРОЖІ»**

У статті проаналізовано форми репрезентації архетипних рис первозданної жінки в повісті Галини Пагутяк «Захід сонця в Урожі». Досліджено способи художньої артикуляції психічних станів головної героїні. З'ясовано специфіку відтворення письменницею шляхів возз'єднання жінки з вродженою первозданністю.

Ключові слова: архетип, первозданна жінка, інстинктивна душа, природна циклічність, психоаналітична символіка.

Термін «архетипна критика» давно увійшов у царину літературознавства. Цей напрям досліджує функціонування в літературі прототипів, успадкованих від попередніх поколінь, та своєрідність їх інтерпретації письменниками. Поняття архетипу, уведене швейцарським ученим К. Г. Юнгом, охоплює відтворювані колективним несвідомим фундаментальні символічні уявлення, які мають універсальний характер. «Юнг користується словом «архетип» для позначення тих універсальних символів, яким властиві найбільша постійність і дієвість, максимальний потенціал для психоаналітичної еволюції і які вказують у напрямку від нижчого до вищого» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 39]. Послідовниця Юнга, доктор філософії, Клариса Пінкола Естес зробила свій внесок у вчення про архетипи, дослідивши архетипні риси первозданної жінки у фундаментальній праці «Та, що біжить з вовками: жіночий архетип у міфах і сказаннях» [2].

Сучасні науковці дедалі частіше використовують психологічні підходи в якості методології досліджень у сфері літератури. У підручнику «Порівняльне літературознавство» зазначається: «Первісні взірці, що існують у колективному несвідомому і виражені у традиційних символах і міфах, лежать в основі літературних творінь, щоразу з новою силою відроджуючи в читачевій душі

загадкові голоси й тіні забутих предків, загальнолюдські пориви і хвилювання...» [1, 154]. Збірка Галини Пагутяк «Захід сонця в Урожі» наразі лишається актуальною для аналізу текстового матеріалу саме з позиції архетипів, оскільки до цього часу вона ставала об'єктом досліджень, присвячених феномену екзистенціальної самотності в творчості письменниці (Карабльова О. В.), а також герметичності психологічного й художнього просторів як ознаки ідеостилу авторки (Ісаєнко К. П.).

Дана стаття є спробою визначити своєрідність художньої реалізації архетипних рис первозданної жінки в повісті Г. Пагутяк «Захід сонця в Урожі».

Головна героїня твору, яка разом зі своїм чоловіком мешкає у селищі Уріж, переживає глибоку душевну кризу, оскільки своїм способом життя зраджує власній «дикій» природі. К. П. Естес вважає, що такий стан дозволяє діагностувати порушення конструктивних стосунків з первозданною жінкою, «вказує на серйозні порушення чи повну втрату зв'язку з глибинною, інстинктивною душею» (переклад мій. – Г. Б.) [2, 23]. До симптомів «хвороби» вона відносить виснаженість, пригніченість, розгубленість, втому, тривожність, слабкість, непостійність, роздратованість, скутість, відсутність натхнення, перманентні сумніви, вагання, закритість, інертність, невпевненість, нерішучість тощо. Дослідниця закликає відновити, налагодити зв'язок із первозданною жінкою, тоді вона «стане союзницею, лідером, зразком, учителем» (переклад мій. – Г. Б.) [2, 24].

Зазначені симптоми складають стиль життя героїні повісті «Захід сонця в Урожі». Вона постійно порушує природні ритми і цикли душі, тому її життя більше нагадує деструктивне існування. Жінка називає своє перебування у світі «напівсонним животінням» [4, 7], виявляючи в цих словах ознаки розладу тожсамості, втрату природних інстинктів, роз'єднаність із вродженою первозданністю. Живучи в Урожі, вона звекає «гойдатись на хвилях напівсонної свідомості» [4, 7], що свідчить про її хронічну втому, згасання творчого начала, яке притаманне кожній жінці від народження.

Письменниця моделює духовне життя Жінки в монологах, у яких повсякчас натрапляємо на описи її страху й неспокою: «Вони відводять ніж, націлений на мене» [4, 7]. Від таких нав'язливих станів героїня рятується фантазіями та вигадками, які усе ж засвідчують борсання творчих поривів, намагання жити вроджений вогонь креативності. Свої надумані історії Жінка пояснює одноманітністю й передбачуваністю сільського життя. На думку Естес, відсутність подієвості й плинності інформації негативно позначається на первозданності особистості. Сама Пагутяк наголошувала на важливості уяви як рушійної сили, за допомогою якої людина здатна змінити світ, погоджуючись у цьому з І. Кантом. Отож головна героїня повісті використовує її як дієвий механізм для побудови власного мікрокосму, що служить порятунком від стагнації зовнішнього життя. Такі межові світи Я. Голобородько називає «Ірраціо-World» і відстежує їх інсталяцію у творах авторки як засіб розширення художнього простору: «...Г. Пагутяк послідовно виявляє та змальовує переходи своїх персонажів з реального, видимого світу в невидимий і навпаки...» [5].

Утім, подекуди ми можемо вирізнити схильність героїні до самозаглиблення й самоаналізу, що дають підстави сподіватися на реставрацію порушених зв'язків із первозданною жінкою та зцілення пошкоджених інстинктів. У психоаналітичних тлумаченнях дім у снах символізує організацію внутрішнього психічного простору. «...Передусім дім як житло викликає багаті асоціації з тілом і думкою (тобто життям) людини, як було емпірично підтверджено психоаналітиками» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 179]. Жінці з повісті Пагутяк часто сняться покинуті будинки. Крім того, вони й у реальному житті переслідують її своєю таємничістю. Жінка зазначає, що «розмовляє з тими домами» [4, 15]. Подібні рефлексії відображають спустошеність внутрішнього простору, занедбаність власної душі, особистого духовного мікрокосму. Залишені в Урожі будинки вщерть переповнені загадковими колишніми драмами. Вони, як і людська душа, надовго зберігають сліди минулого, маючи добру пам'ять на давні події. Образ дому знов і знов з'являється у снах героїні, викликаючи в неї співчуття: «Я його жалію і бажала б йому кращої долі»

[4, 27]. Вона відчуває неусвідомлену жалість до себе, бажання змінити своє розхристане життя, прагнення віднайти загублену самість і виправити деформації. Жінка намагається повернути загублені ритми у свою спустошену душу. Її переживання набувають усе більших масштабів: «Я жалію всі покинуті будинки» [4, 29]. Таке перманентне звернення письменниці до зображення внутрішньої спустошеності помічене О. В. Карабльовою : «Для Галини Пагутяк характерне тяжіння до психологічного та феноменологічного повноцінного відтворення переживання самотності, адже ця категорія розглядається в її творчості як гуманістична характеристика людства, через яку воно спізнає глибини буття в парадигмах хаосу й упорядкованості» [7].

Героїня час від часу пірнає у себе й намагається зрозуміти свої сни й відчуття: «Фрейд каже, що сни уособлюють наші бажання... Коли добре витлумачити сон, можна багато чого дізнатися про себе» [4, 41]. Її духовний простір закодований у снах. Одного разу їй наснилася власна хата, що стояла у воді. У психоаналізі це – типовий сон, що свідчить про внутрішню потребу омийти душу. Джерельна вода з глибин ества має очистити її від зайвини та бруду. «У християнському символізмі джерело входить до групи уявлень, які асоціюються з розумінням життя як паломництва, й означає спасіння» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 439]. Жінка не боїться екзистенціальної самотності, яку не вважає пусткою чи вакуумом. Вона для неї – шлях, що наближує до автентичності, що веде до зустрічі з первозданністю. Жінка усвідомлює, що «самотність приносила свої плоди» [4, 27]. Подібна відмежованість, відстороненість від суспільства притаманна багатьом персонажам творів Пагутяк, що засвідчує їхню психологічну герметичність.

На думку Естес, кожна жінка має шукати ліки від душевних розладів у природі. Героїня повісті інтуїтивно вбачає джерело внутрішнього світла у сонці, адже темрява зовнішнього життя негативно впливає на формування особистого психічного рельєфу: «Не знаю більше ніякого світла, крім світла призахідного сонця» [4, 10]. На думку Юнга, «...Сонце насправді є символом джерела життя й вищої цілісності людини» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 482].

Відсутність сонця, відповідно, ототожнюється зі смертю і потойбіччям. Таким чином, назву повісті можна тлумачити як віддзеркалення концепції твору: лише повернення до природних витоків, до життєдайних начал забезпечує цілісність особистості та її автентичність. Утім вона акумулює й інші символічні значення, тому її можна прочитати у різних знакових системах, що свідчить про відкритість до множинних інтерпретацій, аналіз яких виходить за межі запропонованого дослідження.

Жінка з Чоловіком зауважують занедбані сади, воліючи наповнити їх життєздатністю. У такий спосіб вони відчують необхідність відновлення саду душі, бажання відродитися, дотримуючись природної циклічності. Героїня повісті помічає дерева й кущі на території полишеного будинку. Їй здається, що вони можуть розростися й знищити терасу. «Сад – місце підкорення, упорядкування, відбору й огороження Природи. Тому він – символ свідомості, що протиставляється лісу як несвідомому» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 450]. Дотримуючись психоаналітичної символіки дому, можна інтерпретувати занепокоєність Жінки станом будинку як переживання занедбаності власної душі, за якою треба доглядати як за садом. Вона зауважує занапащений внутрішній простір, який треба позбавляти непотребу. Туга за Садам, за втраченим раєм – мотив, який корелює з мотивом спасіння, характерний для багатьох творів Пагутяк.

Попри очевидні симптоми роз'єднаності з інстинктивною природою Жінка з повісті Пагутяк доволі часто виявляє ознаки жевріння життєдайної первозданності. У праці «Та, що біжить з вовками» Естес звертається до образу старої жінки-вовчиці, яка збирає вовчі кістки і, співаючи пісню, повертає тварин до життя. Ця жінка втілює у своїх вчинках природні цикли і навчає приймати смерть як передумову життя. На думку дослідниці, все, що «нам треба шукати – нездоланну життєву силу, кістки» (переклад мій. – Г. Б.) [2, 38]. Думки героїні повісті суголосні висновку Естес: «Воно все одно наросте, як м'ясо на кістках, були б кістки...» [4, 19]. У ній ніби лунає пісня жінки-вовчиці, для якої кістки – суть, що не міняється, те, що можна відродити, повернути до

життя інстинктами первозданної жінки. Чоловік героїні подивований її здатністю реагувати на найбільші втрати: «...смерть близьких родичів вона сприймає суто по-біблейськи...» [4, 18]. Вона володіє рідкісним умінням гідно зустріти смерть рідних і відпустити померлого заради нового життя, виявляючи в цьому архетипні риси первозданної жінки, яка здатна керуватися інстинктами адаптації.

Естес, розглядаючи архетипні моделі в казці «Синя борода», пояснює наявність руйнівних сил у душі кожної людини, котрі нищать надії, мрії, творчий запал, зацікавленість життям. Жінка сама помічає в собі деструктивні начала: «...ми зруйновані найбільше самоїдством» [4, 15]. Її характерною рисою є здатність визнати існування темряви у власній душі. Чоловік, попри незбагненність духовного світу дружини, все ж уміє досягнути його глибину й обшир: «...її глибина не там, де в інших людей...» [4, 18]. Відповідно до архетипного аналізу казки «Синя борода», Чоловік не володіє ключем до найпотаємнішої кімнати душі, де криється все незугарне й неоковирне, до найбільш притлумлених інстинктів, тому дружина лишається непізнаною для нього.

Чоловік справді стурбований непорозумінням з дружиною: «Ми до кінця не пізнали одне одного» [4, 8]. У повісті майже відсутня їхня взаємодія через спілкування, читач дізнається про обох героїв з їхніх монологів, які засвідчують інтровертність і втечу у власний світ кожного. Тут превалує внутрішня подієвість. Таке співжиття призводить одночасно до внутрішніх конфліктів і деструктивних відносин у парі. Як засвідчує Естес, неконгруентні стосунки можуть стати причиною притуплення найважливіших інстинктів, перевіддачі енергетичних заощаджень. Зустріч Жінки з Моряком ще більше посилює її внутрішній розкол, вона стає розділеною між двома чоловіками: «Один не віддає душі, інший – тіла» [4, 56].

Крізь нетрі сумнівів Жінка намагається дістатися до своїх первнів. Вона дослухається до голосу інтуїції, який кличе її наблизитися до природи. Часом героїня керується своїм несвідомим бажанням віднайти дорогу до

первозданності. Такі нахили Жінки не лишаються поза увагою Чоловіка: «Вона пахне листям і травою...» [4, 19]. Він називає її лисицею, бо вбачає незвичну природу дружини. Жінка відчуває, що лише у природи можна отримати відповіді на сокровенні питання, знайти заспокоєння, відряду й полегшення. Для неї мандрівка в поле або ліс має терапевтичну дію, тому вона закликає: «Давай підемо по гриби. Це найкращі ліки від поганих думок» [4, 42]. Похід до лісу можна потрактувати як занурення у підсвідомість, сягання найпотаємніших глибин. «Складна символіка лісу пов'язана на всіх рівнях з символікою жіночого начала або Великої матері... Оскільки жіноче начало прийнято ототожнювати з несвідомим у людині, ліс також розглядається як символ несвідомого» (переклад мій. – Г. Б.) [3, 289].

Таким чином, ми бачимо, що героїня повісті «Захід сонця в Урожі» перебуває в пошуках себе справжньої. Вона інтуїтивно прагне віднайти в природі ліки від невтішних рефлексій і постійного передчуття лиха. Героїня іноді наближається до своєї інстинктивної природи, проте несприятливі зовнішні обставини стають на заваді швидкого єднання з первозданною жінкою. Галина Пагутяк обрала виразні й переконливі форми репрезентації архетипних рис первозданної жінки та способи їх художньої артикуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : Підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Эстес П. К. Бегущая с волками : женский архетип в мифах и сказаниях / П. К. Эстес. – К. : София, 2010. – 496 с.
3. Керлот Х. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – М. : «REFL-book», 1994. – 608 с.
4. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі / Галина Пагутяк. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с. – (Першотвір).
5. Голобородько Я. Ярослав Голобородько про Галину Пагутяк [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.blog.lib.kherson.ua/goloborodko-pro-pagutyak.htm

6. Ісаєнко К. П. Особливості презентаційних моделей буття у сучасній українській жіночій прозі (на матеріалі творчості О. Забужко, М. Матіос, Г. Пагутяк) [Електронний ресурс] / К. П. Ісаєнко. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/filol/2012_218/N218p084.pdf

7. Карабьова О. В. Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі : дис...канд. філол. наук : 10. 01. 01. / НАН України ; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2004 [Електронний ресурс] / О. В. Карабьова. Режим доступу: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/31799.html

Г. И. БОКШАНЬ

**ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕАЛИЗАЦИИ АРХЕТИПНЫХ
КАЧЕСТВ ПЕРВОЗДАННОЙ ЖЕНЩИНЫ В ПОВЕСТИ ГАЛИНЫ
ПАГУТЯК «ЗАКАТ СОЛНЦА В УРОЖЕ»**

В статье проанализированы формы репрезентации архетипных качеств первозданной женщины в повести Галины Пагутяк «Закат солнца в Уроже». В ней исследуются способы художественной артикуляции психических состояний главной героини. Определена специфика изображения писательницей путей воссоединения с врожденной первозданностью.

Ключевые слова: архетип, первозданная женщина, инстинктивная душа, природная цикличность, психоаналитическая символика.

H. BOKSHAN

**THE PECULIARITY OF ARTISTIC REALIZATION OF THE WILD
WOMAN'S ARCHETYPICAL FEATURES IN THE NARRATIVE «THE
SUNSET IN URIZH» BY HALYNA PAHUTIAK**

The article analyzes the forms of representing archetypical features of the wild woman in the narrative «The Sunset in Urizh» by Halyna Pahutiak. It investigates the methods of artistic articulation of the main heroine's mental states. It reveals the specific character of describing the ways of rejoining with a woman's innate wild nature by the author.

Key words: archetype, wild woman, instinctive soul, natural cyclicality, psychoanalytical symbology.